

GÄST I VISNUMS-KIL.

AV GUNNAR BRUSEWITZ.

Genom en kedja av tillfälligheter fann jag mig en vacker sommarmorgon sittandes på den ägandes förstutrappa i Visnums-Kil, tankfullt betraktande domänerna. Som enligt papperen skulle bestå av "äng" och "skog" om ock i minimala proportioner.

Den första fågel jag såg var en lärkfalk som snabbt klippte förbi i höjd med toppen av den stora knutbjörken. Det tog jag som ett lovande tecken. Enligt indianerna betyder det lycka att se en falk. Det är en oskyldig vidskepelse som också jag tagit till mitt hjärta.

Jag minns för några år sedan, när vi flyttade till det hus i Roslagen där vi bor nu. Jag kände trakten rätt väl sen gammalt men för vår svarta labrador var allting främmande; dofterna, ljuden, landskapet. Det tog lång tid för henne att dra upp gränserna för sitt nya revir. Oroligt flämtande sprang hon omkring med nosen i backen de första dagarna, men när hon väl bekantat sig med allt det nya så blev hon åter lugn som en filbunke.

Jag kände något liknande som hunden denna första morgon som husägare i sydöstra Värmland. En slags oro och undran, och en nyfikenhet på omvärlden som påminde om när jag som barn hamnade på något nytt sommarställe. Men med en väsentlig skillnad — nu räckte det inte med en ytlig bekantskap med omgivningen utan en djupare och meningsfullare kontakt med den. Om möjligt.

Bo Setterlind blev en gång tillfrågad om han kände en viss person. Han svarade: Jag träffade honom i Paris en gång, men jag mötte honom aldrig. Det är en distinktion som är värd att besinna. Nu stod jag inför mötet med ett nytt landskap, skulle det bara bli ett sammanträffande eller skulle jag "möta" det?

Nu, ett par år senare, kan jag svara på det. Jo, jag mötte verkligen denna värmländska natur, eller rättare sagt den öppnade sig för mig, generöst och vänligt. En vacker bekräftelse på Montaignes uppfattning om landskapet som karaktärsdanare — naturen var helt enkelt som människorna här. Det är ett högt betyg.

Min bekantskap med Visnums-Kil skedde verkligen förutsättningslöst, jag visste egentligen inte ett dugg om trakten. Hade bilat förbi några gånger och stannat till helt kort på P-platsen vid Kilsviken vår och höst, för att titta på fågel, men annars var det en anonym bygd för mig. Om jag bortser från vad gamle vännen Erik Rosenberg hade berättat om sin barndomsmiljö i trakten kring Bengtsgård.

Så snabbt förändras ju landskapet i vår tid att skildringar som bara gäller femtio år tillbaka gärna betraktas som "historiska" och utan större relevans för vår tid. Det gäller för många trakter i syd- och mellansverige men jag misstänker att Visnums-Kil överlevt kriserna bättre än de flesta. När jag nu på nytt läser Rosenbergs artiklar från tjugotalet så tycker jag att jag känner igen mig. Kanske förändringen ändå inte varit så genomgripande.

Våra första åtgärder som nyetablerade husägare i Visnums-Kil var att skaffa litteratur om trakten och — naturligtvis — kartor, både nya och gamla. Ett jämförande studium av t.ex. Karta över Visnums härad 1887 och den nyaste ekonomiska kartan kan vara värdefullt för kunskapen om landskapet — även om det kanske inte alltid är så uppmuntrande för sinnet.

Redan en hastig blick på kartorna visar att landskapet var ljusare, mer öppet och leende förr — och det var ju ingen överraskande upptäckt. Sådan har ju utvecklingen varit överallt i odlingsbygderna och många är de torpställen och gläntor och skogsängar som framgångsrikt fyllts igen med granmonokulturer även i det här hörnet av Värmland. Men på många håll har jag också mött den "gamla" bygden där skog och åkermark bildat ett mosaiklandskap som är både människovänligt och gynnsamt för fauna och flora. Ja, med risk för att generalisera skulle jag vilja påstå att denna numera hårt trängda naturtyp är betydligt vanligare i Visnums-Kil än hemma i Roslagen, där ingreppen i regel varit betydligt brutalare.

En förklaring, eller rättare sagt en av förklaringarna, till detta är kanske en medveten känsla för landskapsvård hos vissa jordägare — det låter som ett djärt påstående, men vem vet.

Strax intill min stuga ligger en liten öppen skogsäng där nattviolerna doftar om sommarkvällarna och där ett par beckasiner brukar hålla till. Här, som i den omgivande skogen, hålls marken öppen av betande kor. Bonden — min granne — som äger ängen, berättade för mig att han blivit uppmanad att plantera gran på den men att han hellre arrenderar ut den till bete än förärvär den vackra gläntan!

Jag trodde först jag hörde fel, och frågade om för säkerhets skull. Nej han menade just så som han sagt. På sin trygga visnumsdialekt försäkrade han att så länge han kunde så skulle ängen hållas fri från busk och plantor. Därmed basta.

Detta är ett vardagslandskap; slitstarkt, tåligt och präglat av generationers odlarmöda. Grannen — och många åbor med honom — känner det djupt inom sig, där finns en outtalad värde för landskapets väsen; det skänker en handfast trygghetskänsla som inte kan värderas i pengar — sen får jordbruksutredare och skogsekonomer säga vad de vill.

Här finns det inte mycket av den patenterade bild av Värmland du sköna som vi bevarar som minne från geografilektionerna: inga blåa klättar, skummande älvar och folkviseljuva dalkjusor. Det öppnar sin vardagsenkla skönhet utan låter, och det är väl kanske därför vi tycker så mycket om det.

Vi brukar gå en runda längs skogsstigarna och åkervägar i skymningen, tyst och sakta för att inte störa rådjuren som kvällsbetar eller räven som lurar på sork i dikeskanten. För här finns det verkligen gammaldags dikesrenar kvar i mängd, täckdikningen har inte slagit igenom i omgivningen kring vår kvällspromenad. Om sommaren prunkar dikena som granna rabatter av hundloka, prästkrage och nyponros. Det är ett paradiset för buskqvättor, sångare och gulspårvar. Ibland möter vi en något tankspridd grävling som med nosen i hjulspåren snövrilar sig fram genom den bleka kvällen. Han har sitt gryt i en bortglömd halmstack borta i en skogskant.

Jag gick förbi grytet en förmiddag i maj och fick plötsligt lust att göra en teckning av de smala gårderna med alla stängslen i motljuset och med en skön enbacke i bakgrunden — det inspirerade. Dagen var solvarm, några vipor tumlade med dunkande vingar och hesa skrin över den närmaste tuvmarken, lärkorna hissade sig mot den blekblå himmelen under outröttlig sång och sänkte sig i etapper mot marken igen. Upp och ner, upp och ner, som ett slags drillande pater-nosterverk.

Jag satt lutad mot en gärdsgård i solgasset och hade skogen bakom ryggen och kände en spinnande trivsel med tillvaron. Det enda som fattades i kompositionen, tänkte jag, är just nu en räv som borde tassa fram mellan tuvorna under vipornas attacker.

Och tro mig eller inte, när jag lyfte blicken från skissblocket så kom en alldeles verklig räv just lunskande diagonalt genom motivet framför mig — det var nästan kusligt. Av färdriktningen att döma hade han slunkit igenom gårdsgården bara ett tjugutal meter ifrån mig.

Det har hänt mig förr ett par gånger att verkligheten så där älskvärt uppfyllt fantasins önskemål, men det känns lika osannolikt var gång det sker.

Räven försvann bortåt enbacken och viporna lugnade sig så småningom. Efter en stund hördes prassel i ungskogen bakom mig. När jag vände mig om upptäckte jag att en ung älgstjur stod och glodde på mig mellan ungbjörkar och granar alldeles bakom stängslet! Jag hade vinden i ryggen så han måste lita på synsinnet. Vid min rörelse ryckte han till och gjorde ett mjukt fjädrande lappkast och försvann tillbaka in i skogen.

Och alltsammans utspelade sig mitt på dagen till råga på allt. Det tyder på att det vilda sällan oroas här.

Dessa upplevelser skulle varit otänkbara för hundra-femtio år sen. Då visste man knappt hur en älg såg ut i Visnums-Kil!

I mitt blygsamma värmlandsbibliotek ingår — på hedersplats! — kyrkoherde Anders Hedréns "Sokn-Beskrifning över Wisnum och Kil i Wermlands Län", tryckt hos Wallencrona i Karlstad 1811. Det är en ordknapp men innehållsrik liten skrift utformad helt enligt det berömda linneanska mottot: "Allt är viktigt". Bland alla beskrivningar av vägar, gästgiverier, redskap, matvanor, klädedräkter etc. återfinns också en uppräknings av de vilda djuren i de båda socknarna. Den har sitt intresse.

Björn, varg och lo förekom ännu i så pass antal att det inte föranledde någon kommentar, de var lika naturliga inslag i bilden som räven, lekatten, "hillern", "ekorn" och "grävsvinet". Om bävern heter det att den "har funnits vid Skoga-Elven". Som en kuriositet kan nämnas att fjälllämmel, fjällräv och "snöripa" vintern 1789-90 uppträdde så långt söderut som i Visnums-Kil.

Älg och rådjur tycks inte ha förekommit på kyrkoherdens tid — de "utöddes 1772 af wargar", påpekar han kort och gott.

Det såg hotfullt ut för älgens framtid i Sverige den här tiden (rådjuren skall vi inte tala om, praktiskt taget hela den svenska populationen var inskränkt till ett par gods i södra Skåne!). Linné såg veterligen inte en enda älg under sina långa resor i de svenska provinserna i mitten av 1700-talet och när ofrälse skattebönder fick jakträtt på sina marker 1789 var det nära att den lilla älgstam som ännu fanns kvar höll på att stryka med.

Det kanske kan vara av intresse i det här sammanhanget att det var en värmlänning som räddade den svenska älgstammen från total utrotning. Hovjägmästare Herman Falk i Råda vid Uddeholm var den som genom sitt resoluta ingripande lyckades vända kurvan uppåt igen.

Men det var inte bara jägare och vargar som höll älgstammen nere utan minst lika mycket bristen på föda. Hedrén beräknar att varje hemman föder vid pass 30 får, 4 hästar, 3 par oxar, 24 kor. Hans statistiska tabeller upptar närmare 35 "hela" hemman i de båda socknarna — det skulle alltså innebära att enbart där fanns tillhoppa över 1.000 får och ungefär lika många hästar och nöt. Sen tillkom djuren på alla mindre ställen, såvida hans uppgifter är korrekta. Inte undra på att författaren klagat över att sommarbetet var så magert. Till vinterfoder blandade man halm och löv och kvistade aspar, "stundom bjudes tallris åt fåren".

Man ser för sin inre blick arméer av får och kreatur som härjande drog fram genom hagarna — snålt slukande allt som var åtkomligt och matnyttigt. Det kan knappast ha varit lätt för älg och rådjur att föda sig i dessa utplundrade marker om vintern.

Hedréns sockenbeskrivning låter oss ana en gången tids bistra villkor mellan raderna. Fattigsverige. De grå stugornas land. Ändlösa gårdsgårdar och hårt hamlade lövträd i skogshagarna. Skogar där varje pinne och vindfälla sorgfälligt samlades ihop av backstugornas folk, och där träden lagom och jämnt räckte till kolning och husbehovsvirke.

"Husen äro små, många, låga och nära uthusen. . . . Tak göres av torv och näfwer. Halmtak finnas sällan bundna såsom kostsammare och swåra att bota (laga): utan med *Poll*: det är stänger öfwerlagde, hwilka bindas öwer kroppåsen. . .

Eld på spisen lyser quinnkönet, som spinner. . . . Lungsot är mycket gängse sjukdom". . .

Man läser den korthuggna texten och långsamt träder bygden fram ur historiens töcken. Ett levande landskap hårt präglad av människan. Att slå sig ner i en sådan bygd och försöka tolka de gamla kartornas språk och den levande odlingsmarkens tecken är lärorikt och ger perspektiv på landskapets växlingsrika historia — och på oss själva.

Var tid har det landskap den förtjänar, har det sagts.

Men det är viktigt att vi så långt det går vårdar vad som lämnats kvar — gläntorna, skogshagarna, det ljusa och människovänliga i bygdens karaktär. Det finns något som på miljötekniskt jargongspråk brukar kallas "trivselfaktor", ett otympligt ord som dock täcker något ytterst väsentligt. Det bör aldrig glömmas när landskapets avkastningsmöjligheter diskuteras.

Här i Visnums-Kil finns än så länge mycket kvar av minnen från ett ljusare och öppnare Sverige. Det är en förpliktande förmån, vill en som kommer från den hårdexploaterade stockholmstrakten, gärna understryka.

Och jag skall — till slut — med allt saktmod försöka överse med den kärve kyrkoherde Hedréns beska ord under rubriken "Anmärkningar", på sid 32: "*Drängar och Pigor flytta årligen til Stockholm. En del komma efter någon tid tillbaka, med föga fördel för Soknen. . .*